

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIJY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
TERMIZ DAVLAT UNIVERSITETI**

"TASDIQLAYMAN"

O'quv ishlari bo'yicha prorektor
dots. O'Axmedov

"20" 08 2025 yil

**GETEROSIKLIK BIRIKMALAR KIMYOSI
FANI BO'YICHA SILLABUS**
(kunduzgi ta'lim shakli uchun)

Bilim sohasi: 5001000 - Tabiiy fanlar, matematika va statistika
Ta'lim sohasi: 530000 - Fizika va tabiiy fanlar
Ta'lim yo'nalishlari: 60530100- Kimyo

Termiz-2025

Modul/FAN SILLABUSI
Kimyo fakulteti
60530100-Kimyo

Fan nomi:	Geterosiklik birikmalar kimyosi
Fan turi:	Tanlov
Fan kodi:	GBK304
Yil:	2025/2026
Semestr:	6
Ta'lim shakli:	Kunduzgi
Mashg'ulotlar shakli va semestrga ajratilgan soatlar:	120
Umumi o'quv soati:	Semestr
Auditoriya soati:	6- semestr
Ma'ruza:	120
Amaliy mashg'ulotlar:	60
Labaratoriya mashg'ulotlari:	20
Seminar:	10
Mustaqil ta'lim:	30
Kredit miqdori:	60
Baholash shakli:	4
Fan tili:	Yozma
	O'zbek

Fan maqsadi(FM)	
Talabalarga geterosiklik birikmalarning turlari, nomenklaturasi, ularning olishi, tuzilishi, kimyoviy xossalari va biologik xususiyatlarini o'rgatish; talabalarda turli atomlar tuigan geterosiklik birikmalarni sintez qilish rejalarini tuzish, fizik-kimyoviy xossalarni nazariy asoslash ko'nikmalarini shakllantirish.	
Fanni o'zlashtirish uchun zarur boshlang'ich bilimlar	
organik kimyo	

Ta'lim natijalari (TN)	
Bilimlar jihatidan:	
TN1	Geterosiklik birikmalar kimyosi fani – geterosiklik birikmalar sinflari, ular orasidagi genetik bog'lanish, gomologik qatorlari, izomerlari, nomlanishi, fizik va kimyoviy xossalari, tarkibi, tuzilishi va funksional guruhlarning tabiati hamda molekuldagi joylashishi tartibini talabalarga o'rgatish.
Ko'nikmalar jihatidan:	
TN2	Besh va olti a'zoli halqalar (pirol, furan, tiofen, piridin, kinolin va boshq.)

	tuzilishini farqlash.
TN3	Atomlar tartibini, geteroatomlar (N, O, S) joylashuvini aniqlash.
TN4	Aromatiklik xossasini baholash (Hückel qoidasi asosida).
TN5	Oddiy sintez yo'llarini bilish: Paal-Knorr, Hantzsch, Bischler-Napieralski kabi klassik usullar.
TN6	Bosqichma-bosqich sintez sxemasini tuzish.
TN7	Laboratoriya geterosiklik hosil qilish bo'yicha tajriba olib borish.
TN8	Geteroatom ta'sirida reaksiya markazlarini aniqlash.
TN9	Elektrofil va nukleofil almashinishlar, halqani ochish yoki yopish reaksiyalarini tushunish.
TN10	Qishloq xo'jaligi, tibbiyot, sanoat va kimyoning turli sohalarda ishlatiladigan geterosiklik birikmalar kimyosidan ma'lum bilimlarga ega bo'lgan mutaxassislarni tayyorlash.
Kompetensiyalar jihatidan:	
TN11	— geterosiklik birikmalarning tuzilishi, klassifikatsiyasi va nomenklaturasini (uch, to'rt, besh va olti a'zoli geterohalqlar) nazariy jihatdan asoslab bera oladi;
TN12	— pirol, furan, tiofen, piridin, indol, xinolin kabi geterosiklik birikmalarning fizik va kimyoviy xossalarni tahlil qiladi;
TN13	— kondensirlangan va ko'p heteroatomli geterosiklik birikmalarning olishi va reaksiyalarini izohlay oladi;
TN14	— biologik muhim geterosiklik birikmalar va ularning tabiiy mahsulotlardagi rolini baholay oladi;
TN15	— geterosiklik birikmalarni olish usullarini laboratoriya sharoitida bajaradi;
TN16	— furan, furofural, pirol, tiofen, piridin, indol va niktinining sifat reaksiyalarini o'tkazadi va natijalarini tahlil qiladi;
TN17	— oksidlanish, sifat reaksiyalari va eruvchanlikka doir tajribalarni xavfsizlik qoidalariga amal qilgan holda bajaradi;
TN18	— tajriba natijalarini qayta ishlaydi, xulosalar chiqaradi va ilmiy asosda bayon etadi;
TN19	— geterosiklik birikmalar kimyosiga oid bilimlarni kimyo, farmatsiya, biologiya va sanoat jarayonlarida qo'llay oladi.

Fan mazmuni	
Mashg'ulotlar shakli: ma'ruza (M)	
6-semestr	
M1	Kirish. Geterosiklik birikmalar kimyosi haqida tushuncha.
M2	Geterosiklik birikmalarning tuzilishi va nomenklaturasi.
M3	Uch a'zoli geterosiklik birikmalar.
M4	To'rt a'zoli geterosiklik birikmalar.

M5	Besh a'zoli heterosikllar, bir geteroatom: pirollar, furanlar va tiofenlar.	2
M6	Besh a'zoli geterosiklik birikmalarning fizik va kimyoviy xossalari.	2
M7	Kondensirlangan besh a'zoli geterosiklik birikmalarning tuzilishi va olinishi.	2
M8	Bir, ikki va uch heteroatomli geterosiklik birikmalar kimyosi; tabiiy mahsulotlar vakillari.	2
M9	Olti a'zoli geterosikllar, 1 heteroatom: piridinlar.	2
M10	Biologik muhim geterosikllar.	2
	Jami soat:	20
Mashg'ulotlar shakli: amaliy mashg'ulot (A)		
6-semestr		
A1	Uch a'zoli geterohalqali birikmalar.	2
A2	To'rt a'zoli geterohalqali birikmalar.	2
A3	Besh a'zoli geterohalqali birikmalar.	2
A4	Kondensirlangan besh a'zoli geterohalqali birikmalar.	2
A5	Olti a'zoli geterohalqali birikmalar.	2
	Jami soat:	10
Mashg'ulotlar shakli: laboratoriya mashg'ulot (L)		
6-semestr		
L1	Furaning olinishi va unga xos sifat reaksiyalar.	2
L2	Furaning olinishi va unga xos sifat reaksiyalar.	2
L3	Furfurolining olinishi va xossalari.	2
L4	Furfuroling xossalari.	2
L5	Tiofenga xos sifat reaksiya.	2
L6	Pirrolining olinishi va unga xos sifat reaksiyasi.	2
L7	Pirrolining olinishi va unga xos sifat reaksiyasi.	2
L8	Pirrolining xossalari.	2
L9	Indolga xos sifat reaksiyalar.	2
L10	Indolga xos sifat reaksiyalar.	2
L11	Piridinning suvda eruvchanligi, asos xossalari va sifat reaksiyasi.	2
L12	Piridinning suvda eruvchanligi, asos xossalari va sifat reaksiyasi.	2
L13	Xinolinga oksidlovchilarning ta'siri.	2
L14	Nikotinning olinishi va xossalari.	2
L15	Nikotinning olinishi va xossalari.	2
	Jami soat:	30
Mustaqil ta'lim (MT)		
6-semestr		
1	Pirazol asosiy sintez usullari elektron tuzilishi, aromatikligi va kimyoviy xossalari haqida tushuncha.	5

2	Aminlarning karbon kislotalar bilan reaksiyalari.	5
3	Imidazol asosiy sintez usullari elektron tuzilishi, aromatikligi va kimyoviy xossalari haqida tushuncha.	5
4	Monoxlorisirka kislotasi asosidagi sintezlar.	5
5	Triazol asosiy sintez usullari elektron tuzilishi, aromatikligi va kimyoviy xossalari haqida tushuncha.	5
6	Tetrazol asosiy sintez usullari elektron tuzilishi, aromatikligi va kimyoviy xossalari haqida tushuncha.	5
7	Oksazol asosiy sintez usullari elektron tuzilishi, aromatikligi va kimyoviy xossalari haqida tushuncha.	5
8	Tiazol asosiy sintez usullari elektron tuzilishi, aromatikligi va kimyoviy xossalari haqida tushuncha.	5
9	Piridin.	5
10	Metallorganik birikmalar.	5
11	Pirimidin.	5
12	Xinolin.	5
	Jami:	60

Asosiy adabiyotlar	
1	Alan R. Katritzky, <i>Advances in Heterocyclic chemistry</i> . FRS Kenan Professor of Chemistry Department of Chemistry University of Florida Gainesville, Florida. 2010 Elsevier Inc.
2	Ахмедов Қ.Н., Алиев Н.А. Гетероциклические бирикмалар кимёси. Т. "Мирзо Улугбек" номидаги Ўзбекистон миллий университети» босма хонаси, 2004
3	F.X. Allaberdiev., J.M. Xayitova., R.V. Alikulov. <i>Getero xalqali birikmalar kimyosining taniangan boblari</i> . Surxon ilim nashri. Termiz 2024-126 b.
4	A. Абдусаматов. <i>Органик кимё</i> . Т., Талкин, 2005.
5	Roberts, J., Caserio, M. <i>Osuvu organicheskoj khimii</i> . Moskva: Mir, 2005.
Qo'shimcha adabiyotlar	
1	В.И.Ивановский. <i>Химия гетероциклических соединений</i> . М., Высшая школа, 1978.
2	Белинский Л.И. <i>Химия гетероциклических соединений</i> . М., Наука, 1998
3	Хасанов М., Саттикулов А. <i>Органик кимё</i> . Тошкент. Ўзбекистон 1996-446 б.
4	Toj muxamedov H.S. <i>Organik birikmalarning tuzilishi va reaksiyaga kirishish qobiliyati</i> . Toshkent. Mumtoz so'z, 2019 y.
5	Производство продуктов тонкого органического синтеза. Информационно-техническая справка. Бюро БАТ. Москва. 2017. 174 страницы.
6	Артемченко А.И. <i>Органическая химия</i> . М., "Высшая школа", 1987.
7	Рожарский А.Ф., В.А. Анисимова., Е.Б. Циннок. <i>Практические работы по химии гетероциклов</i> . Ростов., 1998 г

Talabning fan bo'yicha o'zlashtirish ko'rsatkichini nazorat qilishda quyidagi mezonlar tavsifa etiladi:

a) 5 baho olish uchun talabning bilim darajasi quyidagilarga javob berishi lozim:

- faning mohiyati va mazmunini to'liq yoritma olsa;
- fundagi mavzularni bayon qilishda ilmiylik va mantiqiylik saqlanib, ilmiy xatolik va mantiqiy chalkashliklarga yo'l qo'yilmasa;
- fan bo'yicha mavzu materiallarining nazariy yoki amaliy ahamiyati haqida aniq tasavvurga ega bo'lsa;
- fan doirasida mustaqil erkin fikrlash qobiliyatini namoyon eta olsa;
- berilgan savollarga aniq va lo'nda javob bera olsa;
- konseptga puxta tayyorlangan bo'lsa;
- mustaqil topshiriqlarni to'liq va aniq bajargan bo'lsa;
- fanga tegishli qonunlar va boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlarni to'liq o'zlashtirgan bo'lsa;
- fanga tegishli mavzulardan biri bo'yicha ilmiy maqola chop ettirgan bo'lsa;
- tarixiy jarayonlarni sharxlay bilsa.

b) 4 baho olish uchun talabning bilim darajasi quyidagilarga javob berishi lozim:

- faning mohiyati va mazmunini tushungan, fundagi mavzularni bayon qilishda ilmiy va mantiqiy chalkashliklarga yo'l qo'yilmasa;
- faning mazmunini amaliy ahamiyatini tushungan bo'lsa;
- fan bo'yicha berilgan vazifa va topshiriqlarni o'quv dasturi doirasida bajarsa;
- fan bo'yicha berilgan savollarga to'g'ri javob bera olsa;
- fan bo'yicha konseptini puxta tayyorlagan bo'lsa;
- fan bo'yicha mustaqil topshiriqlarni to'liq bajargan bo'lsa.

v) 3 baho olish uchun talabning bilim darajasi quyidagilarga javob berishi lozim:

- fan haqida umumiy tushunchaga ega bo'lsa;
  - fundagi mavzularni tor doirada yoritib, bayon qilishda ayrim chalkashliklarga yo'l qo'yilmasa;
  - fan bo'yicha savollarga mujmal va chalkash javoblar olinsa;
  - fan bo'yicha matn puxta shakllantirilmagan bo'lsa.
- g) quyidagi hollarda talabning bilim darajasi qoniqsiz 2 baho bilan

baholanishi mumkin:
fan bo'yicha mashg'ulotlarga tayyorgarlik ko'rilmagan bo'lsa;
fan bo'yicha mashg'ulotlarga doir hech qanday tasavvurga ega bo'lmasa;
fan bo'yicha matnlarni boshqalardan ko'chirib olganligi sezilib tursa;
fan bo'yicha matnda jiddiy xato va chalkashliklarga yo'l qo'yilgan bo'lsa;
fanga doir berilgan savollarga javob olinmasa;
fanni bilmasa.

Fan o'qituvchilari haqida ma'lumot

Muallif:	Alikulov R.V. k.f.d. professor
E-mail:	rv_alikulov@rambler.ru
Tashkilot:	Termiz davlat universiteti "Organik kimyo" kafedrasida
Taqrizechilar:	Jumayeva Z.E.- TerDU Analitik kimyo kafedrasida kimyo fanlari nomzodi, dotsent. Kasimov Sh.A. - TerDU Noorganik kimyo kafedrasida mudiri, kimyo fanlari doktori, professor.

Mazkur Sillabus "Organik kimyo" kafedrasining 2025-yil 14 - 08 gi 1 -sonli yig'ilish bayoni bilan ma'qullangan.

Mazkur Sillabus universitet o'quv-uslubiy Kengashining 2025-yil 14 08 gi 1-sonli yig'ilish bayoni bilan tasdiqlangan.

O'quv-uslubiy boshqarmaga boshlig'i: I.Shoymardonov
Fakultet dekani: B.A.Xolnazarov
Kafedra mudiri: G.J.Muqumova
Tuzuvchi: R.V.Alikulov

